

Beter af met de fles?

J. KOLPA*

Inleiding

In *ESB* van 6 december 1981 publiceerden de heren F. Christen en L. Nagelsmit van de Vereniging voor Zuivelindustrie en Melkhygiëne een artikel over de voor- en nadelen van éénmalige en meermalige verpakking van melk. De statiegeldfles biedt geen duidelijke voordelen op het gebied van milieu, energie en werkgelegenheid, aldus de schrijvers. Zij achten het dan ook onverstandig wanneer de overheid de kartonnen melkverpakking zou gaan verbieden. De Vereniging Milieudefensie, die onlangs samen met de Nederlandse Melkhandelaars Organisatie (NMO) de actie „Pak de fles” startte, bestrijdt deze mening. De melkfles verdient wel degelijk de voorkeur, zowel uit het oogpunt van milieu en energie, als om motieven van werkgelegenheid.

Milieu-aspecten

Wegwerpapak vergroot afvalstroom

Christen en Nagelsmit stellen dat de voordelen van de retourfles uit milieuoogpunt niet geheel duidelijk zijn. De Vereniging Milieudefensie wil er echter op wijzen dat de massale omschakeling van retourfles naar wegwerpapak die de laatste jaren heeft plaatsgevonden, een vergroting van de afvalstroom teweeg heeft gebracht. En dat terwijl iedereen (uitgezonderd bovengenoemde heren) van mening is dat er juist moet worden gestreefd naar het voorkomen van afval. Zo nam de Tweede Kamer op 1 november 1979 met ruime meerderheid de motie-Lansink (CDA) aan, waarin een beperking van de afvalproductie als doelstelling van het milieubeleid werd aangemerkt 1). In juni 1980 publiceerde het weekblad *Intermediair* een themanummer over hergebruik van materialen, waarin alle grote politieke partijen zich krachtig uitspraken vóór verkleining van de afvalstroom en tegen wegwerpverpakking. „De burger moet „anti-wegwerpbewust” gemaakt worden”, aldus Erica Verkerk-Terpstra (VVD) in *Intermediair* 2). De retourfles, die (zo

blijkt uit onderzoeken 3)) circa 55 maal wordt gebruikt, vormt de concrete belichaming van het zo in brede kringen gewenste beleid van vermindering van afvalstromen en hergebruik van materialen.

Het aandeel van de kartonnen melkverpakking in de jaarlijkse afvalstroom van 3,61 mln. ton is ca. 0,7%. Christen en Nagelsmit doen voorkomen alsof het niet zinvol is om veel ophef te maken over relatief zo weinig afval. Maar het op zich niet zo hoge percentage van 0,7% wil nog niet zeggen dat er daarom niets aan gedaan moet worden. Immers, plastic melkverpakking, wegwerpblik, éénmalige bierflesjes enz., allemaal hebben ze slechts een gering aandeel in de afvalstroom. De fabrikanten van deze producten kunnen allemaal wel zeggen: „Ach, dat beetje afval dat ik veroorzaakt, is zo erg nog niet!” Maar bij elkaar vormen alle wegwerpverpakkingen wel meer dan een kwart van de totale afvalberg. Het geringschatten van het eigen aandeel in de vervuiling is erg populair, maar zo komt men natuurlijk nooit tot een oplossing van het milieuprobleem.

Afvalverwerking: problematisch

De kartonnen melkverpakking vergroot het afvalaanbod. Verwerking van afval veroorzaakt veel problemen. Het melkpak kan, in tegenstelling tot wat Christen en Nagelsmit beweren, niet biologisch worden afgebroken. Aan beide zijden van het karton bevindt zich een dun laagje kunststof (de polyetheencoating) en in sommige gevallen ook aluminium. Dit verhindert dat het melkpak kan worden gecomposteerd. Een onlangs verschenen rapport van het Productschap voor Zuivel onderschrijft deze conclusie 4). Storten, een andere methode van afvalverwerking, wordt algemeen als ongewenst beschouwd, al was het alleen uit het oogpunt van ruimtebeslag. Bovendien wordt er door te storten geen enkele bijdrage geleverd aan het terugwinnen van materialen. Over vuilverbranding is men in het algemeen ook niet erg enthousiast 5); het is duur (kosten tot f 130 per ton, exclusief het ophalen), het veroorzaakt luchtveront-

reiniging en de arbeidsomstandigheden bij een verbrandingsoven zijn verre van ideaal met als gevolg een hoog ziekteverzuim. Bij afvalscheidingsinstallaties geeft het kartonnen pak, vanwege de polyetheencoating, een papierfractie waarvan alleen papiersoort van inferieure kwaliteit te bereiden is. Kortom, welke methode van afvalverwerking men ook toepast, het is onjuist te zeggen dat het melkkarton nauwelijks problemen veroorzaakt.

Achter de conclusie van Christen en Nagelsmit dat melkverpakkingen niet veel bijdragen tot vorming van zwerfvuil kan men een vraagteken zetten. Volgens een onderzoek uit de VS bestaat zwerfafval voor ca. 90% uit wegwerpverpakkingen 6). In Amsterdam wordt jaarlijks 200.000 m³ zwerfvuil van de straten geveegd door uit belasting betaalde reinigingsmensen 7). De kosten van het verwijderen van zwerfafval waren in 1974 al f. 500 per ton en sindsdien zijn die kosten sterk gestegen 8). Voorts stellen Christen en Nagelsmit dat het probleem van het zwerfvuil niet te wijten is aan de verpakking maar aan de mentaliteit van de bevolking. Uiteraard speelt de mentaliteit een grote rol, maar het wegwerppak bevordert de wegwerppmentaliteit terwijl met de retourfles een milieuvriendelijke mentaliteit wordt gestimuleerd. Immers, milieubewust gedrag wordt direct met klinkende munt beloond. Beide heren menen verder nog dat uit oogpunt van volksgezondheid glas problemen oplevert. Uit „een Zweeds onderzoek” (welk?) maken zij op dat in één zomer 25.000 mensen gewond raakten als gevolg van glasscherven. Zij verzuimen echter te vermelden dat deze verwondingen voornamelijk te wijten zullen zijn geweest aan éénmalig (wegwerp)glas terwijl de vraagstelling juist was: éénmalige kartonverpakking of de meermalig te gebruiken retourfles.

* De auteur studeert economie aan de Universiteit van Amsterdam en werkt als vrijwilliger bij de Vereniging Milieudefensie.

1) Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15 800, hoofdstuk XVII, nr. 21.

2) J. Vorst en J. Willems, In de ban van de kring, themanummer over het mogelijke hergebruik van materialen, *Intermediair*, nr. 24, 13 juni 1980, blz. 34.

3) Bos e.a., *Mono- of retourverpakking voor melkproducten*, Universiteit van Amsterdam, Interfaculteit Milieukunde, maart 1981, blz. 7.

4) Productschap voor Zuivel, *Melkverpakking en milieu*, Rijswijk, mei 1981, blz. 19.

5) J. W. A. Lustenhouwer en J. C. van Weenen, Vuilverbranding doet stof opwaaien, *Natuur en Milieu*, februari 1981, blz. 4-10.

6) H. Flapper e.a., *Statiegeld de wereld in, om te beginnen in Nederland*, Rijksuniversiteit Utrecht, interfaculteit milieukunde, oktober 1981, blz. 38.

7) Gemeente Amsterdam, voorlichtingsbrochure, *Samen wonen en samen werken*, blz. 2.

8) H. Flapper e.a., op. cit., blz. 39.

Wat betreft het grondstoffenaspect kan worden gesteld dat het wegwerppak beslag legt op twee relatief schaarse grondstoffen: hout en aardolie (ten behoeve van poleytheencoating), die bovendien geïmporteerd moeten worden (nadelig voor de betalingsbalans). Toegegeven, in veel landen vindt herbebossing plaats, maar lang niet altijd in voldoende mate. Bovendien veroorzaakt het wegwerppak een constante stroom van materie van houtproducerende gebieden richting vuilnisbelten en afvalverwerkingsinstallaties bij de bevolkingsconcentraties. Het in zo'n brede kring aangehangen uitgangspunt van kringloop van grondstoffen wordt door het wegwerppak doorkruist. De grondstoffen voor glas zijn voornamelijk zand, zout en kalksteen. Deze zijn zeker niet schaars, maar toch is ook hier zuinigheid geboden. Met de glazen retourfles, die zo'n 55 maal gebruikt wordt, is die zuinigheid gewaarborgd, vooral als de fles na breuk in de glasbak terecht komt.

Vervuiling bij de produktie van de verpakking

Christen en Nagelsmit benadrukken de vervuiling die bij de produktie van glas ontstaat. Hoewel er bij de glasfabricage zeker verontreiniging optreedt, kan men dit maar voor een gering deel op rekening van de retourfles schrijven. Deze wordt immers ca. 55 maal gebruikt en legt daarom maar een relatief gering beslag op de totale glasproduktie. Het wegwerppak legt een aanzienlijk groter beslag op de hoeveelheid geproduceerd glas 9). De vervuilingargumenten van Christen en Nagelsmit zijn dus veel meer op de wegwerpfles van toepassing dan op de retourfles.

Bij de produktie van karton, nodig voor het pak, treedt een ernstige watervervuiling op. Zo loost de pulpindustrie veel lignine, een stof die niet afbreekbaar is en ook niet door middel van zuiveringsinstallaties uit het water kan worden gehaald. Hoewel het moeilijk valt te bewijzen, is het frappant dat veel zehonden sterven in de omgeving van pulpfabrieken (in de Botnische Golf ten gevolge van Zweedse en Finse pulpfabrieken, in de Waddenzee ten gevolge van pulpfabrieken langs de Rijn, Wisconsin in de VS) 10). De papierfabricage gaat verder nog gepaard met stank, veroorzaakt door zwavelverbindingen. Hoewel wordt getracht het milieuprobleem bij de papier- en pulpproduktie op te lossen, is het de vraag of deze pogingen op korte termijn succes zullen hebben, en of de nieuw ontwikkelde milieuvriendelijke produktiemethoden in de praktijk ook worden toegepast.

Wij menen uit het bovenstaande te kunnen afleiden dat de éénmalige melkverpakking schuldig is aan een vrij ernstige milieuvuiling. De stelling van

Christen en Nagelsmit dat uit milieuoogpunt de voordelen van de retourfles niet geheel duidelijk zijn, is o.i. dan ook niet juist.

Water- en energie-aspecten

De verpakking van melk in flessen vraagt minder water en energie dan de verpakking in karton. In 1976 publiceerde het Instituut TNO voor Verpakking een onderzoek naar het water- en energieverbruik van de diverse verpakkingsvormen 11). In deze studie worden alle factoren met betrekking tot water- en energieverbruik meegewogen. Ook de extra water- en energiebehoeften voor spoelen en transport zijn erbij inbegrepen. Uit dit TNO-rapport blijkt dat één mln. liter melk, verpakt in glazen retourflessen, 1.610 m³ water vroeg als men veronderstelde dat de fles 55 maal werd gebruikt. Werden de flessen tien maal gebruikt, dan was het waterverbruik 2.040 m³. Dit is nog altijd aanzienlijk minder dan het waterverbruik van het kartonnen pak per één mln. liter melk: 2.240 tot 4.480 m³, afhankelijk van de gebruikte techniek. Dit waterverbruik is zo hoog omdat de kartonfabricage nogal wat water vergt. Globaal kan men zeggen dat het waterverbruik van het pak 1,1 tot 2,8 maal zo groot is als dat van de fles.

Ook ten aanzien van het energieverbruik spreken de cijfers van TNO duidelijke taal. De 55 keer gebruikte retourfles vraagt dertien ton olie-equivalenten, de tien maal gebruikte fles 34 ton (cijfers weer per 1 mln. liter melk). Het pak vergt 49,5 ton olie-equivalenten en komt dus duidelijk als het energie-onvriendelijkst uit de bus. Christen en Nagelsmit geven in hun artikel geen enkel gegeven over het waterverbruik van pak en fles. Wat betreft het energieverbruik noemen zij alleen gegevens uit een Zweedse publikatie en verzwijgen zij de gegevens van het TNO. Bovendien, als men uitgaat van een 55 maal gebruikte retourfles, dan kan men ook uit de cijfers die Christen en Nagelsmit noemen de conclusie trekken dat de retourfles energievriendelijk is.

Al met al is het zeker niet overdreven uit het bovenstaande op te maken dat de éénmalige verpakking meer energie en water verbruikt dan de retourverpakking.

Economische consequenties

Consumentenkostenprijs

De heren Christen en Nagelsmit beweren dat overschakeling van éénmalige naar retourverpakking de consument f. 120 à f. 140 mln. zou gaan kosten. Dit wordt door de Vereniging Milieudefensie betwist. Het bedrag van f. 120 à f. 140 mln. berekenen Christen en Nagelsmit door de afzet van melk- en melkprodukten,

verpakt in éénmalige verpakking (ca. 1,1 mrd. liter), te vermenigvuldigen met de extra kosten die, bekeken over de gehele bedrijfskolom boer-consument, toe te rekenen zouden zijn aan de retourfles: 11,5 cent per fles. Dit bedrag wordt door ons sterk in twijfel getrokken. Zo is er kritiek mogelijk op de onderzoeken waarop dit bedrag is gebaseerd, dient men acht te slaan op invloedeffecten ten gevolge van extra werkgelegenheid, en moet men een recent onderzoek van melkhandelarenorganisatie NMO erbij betrekken. Voorts kunnen enige kanttekeningen worden geplaatst bij de opmerkingen van beide heren over ruimtebeslag en kapitaalvernietiging.

1. Christen en Nagelsmit namen genoemde 11,5 cent over uit een nota van het Produktschap voor Zuivel, die op haar beurt weer putte uit gegevens van M. Langenburg (die geheim zijn) en van het Centraal Bureau Levensmiddelenbedrijf (CBL). Nu circuleren er twee CBL-onderzoeken, één uit 1980 en een ander uit 1981 12). Het eerste onderzoek is gebaseerd op een enquête onder 14 bedrijven; wel een erg gering aantal op een totaal van 14.000 verkooppunten van melk. Daar komt bij dat het CBL de gemiddelde kosten heeft berekend door gebruik te maken van een rekenkundig in plaats van een gewogen gemiddelde. Dit geeft een vertekening van 1,61 cent per fles in het nadeel van het retourstelsel, zoals is aangetoond door Utrechtse onderzoekers 13). Bovendien is de spreiding in de verkregen resultaten erg groot, variërend van 4,61 cent tot 16,15 cent. Overigens heeft de directie van het CBL al verklaard het te betreuren dat de uitkomsten van dit onderzoek zo vaak worden gebruikt. Het CBL acht zich er ook niet verantwoordelijk voor 14).

Het tweede CBL-onderzoek is helaas niet openbaar en valt daarom niet te controleren aan de hand van de verzamelde gegevens per bedrijf. De juistheid van dit rapport kan worden betwist. Zo zijn sommige posten wel erg hoog opgevoerd (men ging bij voorbeeld uit van huisvestingskosten van f. 200 per m², terwijl f. 50 per m² realistischer zou zijn geweest). Voorts kan men vraagtekens zet-

9) Idem, blz. 16, 34 en 35.

10) Vereniging Milieudefensie, *Kringloop papier*, Amsterdam, najaar 1978, blz. 21.

11) A.G. Hofman, *Relatie kunststoffenmilieu, deel II: Praktijkvoorbeeld melkverpakking*, Instituut TNO voor Verpakking, Delft, augustus 1976.

12) M. van Lansveld, *Onderzoek naar de behandeling van retouremballage in de detailhandel in levensmiddelen*, Centraal Bureau Levensmiddelenbedrijf, Den Haag, 1980; Centraal Bureau Levensmiddelenbedrijf, *Extra kosten behandeling retouremballage*, Den Haag, januari 1981.

13) H. Flapper e.a., op. cit., blz. 50.

14) Idem, blz. 51.

ten bij de representativiteit. Op te merken valt dat waarschijnlijk het Ahold-concern (fel tegenstander van het retourstelsel) in de steekproef ten behoeve van dit onderzoek zat, en met haar grote aantal verkooppunten een onevenredig zware druk op de resultaten heeft gelegd. Daar komt bij dat de kans bestaat dat men gegevens over frisdrankflessen heeft toegepast op melkflessen, terwijl deze laatste gestandaardiseerd zijn (hetgeen minder kosten met zich brengt) en frisdrankflessen niet.

2. De juistheid van genoemde f. 120 à f. 140 mln. kan verder in twijfel worden getrokken als men bedenkt dat ca. de helft van die 11,5 cent bestaat uit loonkosten. Heel opvallend is dat Christen en Nagelsmit wel deze extra loonkosten ten tonele voeren, maar hieruit geen conclusies trekken als ze de werkgelegenheidsaspecten bespreken. De retourfles betekent extra werk (15), waardoor WW-premies kunnen worden uitgespaard. Deze inverdieneffecten worden door beide heren in hun berekeningen niet meegenomen.

De kleine melkondernemers nemen de extra arbeid graag op de koop toe. Immers, elke teruggebrachte fles betekent een klant in de winkel en zij hechten aan deze omzetstimulans een grote waarde. Bij de supermarkt ligt het anders. Hier zal invoering van de statiegeldfles inderdaad leiden tot extra arbeidsplaatsen. Hetzelfde werk wordt echter reeds voor frisdranken gedaan. Het retourstelsel werkt dus en zal voor melkflessen alleen uitgebreid moeten worden.

3. De Nederlandse Melkhandelaren Organisatie, waarin 90% van alle melkhandelaren georganiseerd is, komt, volgens een persbericht van 23 november 1981, tot de conclusie dat melk in de fles nauwelijks duurder is dan melk in het pak (16). Als men uitgaat van een voor de retourverpakking zo ongunstig mogelijke situatie, dan blijken de totale kosten van melk in retourverpakking, afgeleverd door de rijdende melkhandel, 3 cent hoger te zijn dan die in éénmalige verpakking. Voor het winkelkanaal is dit 4,4 cent. Gaat men uit van de normale (praktijk)situatie, dan zijn de meerkosten voor de fles in de ambulante handel 2,4 cent per liter. Voor het winkelkanaal bedroegen de meerkosten 3,8 cent. Gezien het feit dat de inkoopprijs van melk in retourverpakking minimaal 5 cent per liter lager is dan die in éénmalige verpakking, betekent dit dat voor de consument de prijs van melk in beide verpakkingvormen bij dezelfde methode van verkoop gelijk zal zijn. (Overigens is in deze berekening van het NMO geen rekening gehouden met de extra maatschappelijke kosten die de éénmalige verpakking met zich brengt.) Bij de NMO-calculatie blijft trouwens het werkgelegenheidsargument bestaan. De NMO gaat uit van lagere produktiekosten per fles en bovendien zijn de vaste kosten die de melkhandelaren maken aanzienlijk lager, zodat de totale kosten per fles lager uitkomen, terwijl er toch extra

arbeidsplaatsen worden geschapen.

4. Christen en Nagelsmit brengen het extra ruimtebeslag dat het retourstelsel ten gevolge zou hebben onder de aandacht. Echter, met de in ontwikkeling zijnde „roll in container” voor flessen kan het ruimtebeslag worden geminimaliseerd. Men zou bovendien verwachten dat vooral de kleine melkhandelaren problemen zouden ondervinden met de opslagruimte. In de praktijk blijkt hij echter nog te werken met het retourflessensysteem en vormt ruimtegebrek voor hem blijkbaar geen onoverkomelijk bezwaar.

5. Voorts wijzen Christen en Nagelsmit op de kapitaalvernietiging die zou optreden door afstoot van kartonverpakkingslijnen. Veel fabrieken beschikken echter over en glaslijnen en kartonlijnen. Een overgang naar het retourstelsel zou zich geleidelijk kunnen voltrekken, bij voorbeeld door kartonmachines pas te vervangen als ze afgeschreven zijn, zoals dat ook is gedaan toen er overgegaan werd van glas op karton.

Alles bij elkaar genomen kan men stellen dat een lastenverzwaring van f. 120 à f. 140 mln. voor de consument zoals Christen en Nagelsmit die opvoeren onjuist is. De maatschappelijke voordelen die een omschakeling naar het retourstelsel met zich brengen, worden door Christen en Nagelsmit maar ten dele genoemd. De niet-pecuniaire effecten op het gebied van milieu, grondstoffen, energie en water, zoals die in dit artikel naar voren zijn gebracht, hebben beide heren waarschijnlijk over het hoofd gezien. Hetzelfde geldt voor de werkgelegenheidseffecten. Alleen de baten ten gevolge van de vermindering van de afvalstroom worden door hen genoemd, waarbij zij vergeten aan te tekenen dat de kosten voor het ophalen en verwerken van afval in de toekomst waarschijnlijk snel zullen stijgen.

De conclusie van ons betoog is dat de maatschappelijke kosten-batenanalyse zoals uitgevoerd door Christen en Nagelsmit, aan alle kanten rammelt. Het is een analyse van wegwerpkwaliteit.

Werkgelegenheidsaspecten

De stelling „overschakeling naar retourverpakking is goed voor de werkgelegenheid” is zeker geen onbezonnen kreet, zoals Christen en Nagelsmit menen. Het rapport *Melkverpakking en milieu* van het Produktschap voor Zuivel betoogt dat bij het toepassen van retourflessen alleen al in de zuivelfabriek ongeveer 20% meer arbeid nodig is dan bij het gebruik van kartonnen verpakking (17). Daarbij komt nog extra werkgelegenheid voor het transport en bij de detaillist. Ook onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam komen tot de conclusie dat retourverpakking arbeidsintensiever is dan het pak (18). In een tijd met onrustbarend veel werklozen moet elke maatregel die de werkgelegenheid op een zinvolle wijze kan vergroten, wor-

den uitgevoerd. Het is de vraag of de werkgelegenheid die de uitbreiding van het retourstelsel oplevert, zoveel laagwaardiger is dan de arbeid die bij de monoverpakking verloren gaat, en of de nieuwe arbeidsplaatsen inderdaad niet vervuld kunnen worden (zoals Christen en Nagelsmit beweren).

Actie „Pak de fles”

Sinds het einde van de jaren zestig zijn steeds meer statiegeldflessen en -potten verdwenen. De huishoudelijke afvalstroom is sindsdien sterk gegroeid. Het is duidelijk dat de grootwinkelbedrijven en de verpakkingsmaterialenfabrikanten niets liever willen dan ook de laatste statiegeldflessen om zeep helpen. Dat is bedrijfseconomisch voor hen erg aantrekkelijk. De nadelen van dit beleid worden op de samenleving afgewenteld. Vlak voordat ook de laatste statiegeldfles het loodje legt, is Milieudefensie, samen met de organisatie van melkhandelaren NMO, de actie „Pak de fles” begonnen. Doel van deze actie is een zo spoedig mogelijke verplichting voor alle verkooppunten van melkproducten om deze onder gelijke voorwaarden (prijs en hoeveelheid) ook in retourverpakking aan te bieden.

Slotopmerkingen

Christen en Nagelsmit verwijten de voorstanders van de retourfles herhaaldelijk ongenueanceerd te werk te gaan, en doen voorkomen alsof zij zich enkel bedienen van slogans en kretologie. Dit is ons inziens niet terecht. De Vereniging Milieudefensie baseert haar actie niet op kreten en slogans, maar op diverse wetenschappen rapporten (o.a. van TNO, Universiteit van Amsterdam, Rijksuniversiteit van Utrecht). Niet uit ecologisch hobbyisme zijn wij tegen het wegwerppak, maar omdat de maatschappelijke nadelen, zeker op langere termijn, ons inziens niet opwegen tegen de particuliere voordelen.

De vraag rijst of Christen en Nagelsmit wel zo'n afgewogen oordeel hebben als ze zelf beweren. Wij zagen reeds dat beide heren geen acht sloegen op de principes van kringloop van materialen en verkleining van de afvalstroom, dat zij

15) X. Bos e.a., op. cit. blz. 34.

16) Nederlandse Melkhandelaren Organisatie, Onderzoek wijst uit: melk in de fles nauwelijks duurder, persbericht, 's Gravenhage, 23 november 1981.

17) Produktschap voor Zuivel, op. cit., blz. 15.

18) X. Bos e.a., op. cit., blz. 34.

het aandeel van de melkverpakking in de afvalberg bagatelliseerden, cijfers van TNO ten aanzien van het water- en energieverbruik over het hoofd zagen, een kosten-batenanalyse van twijfelachtig gehalte afleverden, en met betrekking tot de werkgelegenheidsaspecten diverse publiekities onvermeld hebben gelaten. Kortom, de kwaliteit van het betoog van Christen en Nagelsmit is op zijn zachtst gezegd geen reden tot juichen en bepaald niet genuanceerd.

Uit diverse enquêtes blijkt dat de melkhandelaren grote voorstanders zijn van de fles (19). Ook de voedingsbond FNV, de Consumentenbond en het Konsumenten Kontakt bepleiten de fles (20). Drs. J. M. Joosten van de Stichting Verwijdering Afvalstoffen schreef onlangs in het blad *TNO-Projekt* dat „...het statiegeldsysteem zonder enige twijfel valt te prefereren boven éénmalige verpakking. . .” (21). De huidige staatssecretaris voor Milieuhygiëne, mr. I. Lambers-Hacquebard, en ook minister dr. J. Terlouw hebben als kamerlid diverse malen gepleit voor het indammen van de afvalstroom. De Afvalstoffenwet 1979 biedt de staatssecretaris de mogelijkheid dit streven concreet vorm te geven door middel een algemene statiegeldmaatregel. Hopelijk maakt ze er snel werk van.

J. Kolpa

Naschrift

Al lezende hebben wij met stijgende verbazing kennis genomen van het artikel van de heer Kolpa, en wij stellen het dan ook op prijs door de redactie van *ESB* in de gelegenheid te zijn gesteld op het Kolpasiaanse sprookje te mogen reageren.

Het is jammer dat Milieudefensie het doel van het artikel niet heeft begrepen en als gevolg daarvan een onjuiste voorstelling van zaken geeft. De publieke informatieverschaffing was niet bedoeld de glazen fles aan scherven te gooien. Wie zou zo dom zijn de eigen glazen in te gooien? De Vereeniging voor Zuivelindustrie en Melkhygiëne (VVZM) heeft nota bene een beslissende rol gespeeld in de ontwikkeling en bij het op de markt brengen van deze wereldwijdse melkfles. Dit is voor iedereen ook heel eenvoudig te controleren omdat onder in de bodem van de fles het CVC-merk is aangebracht. „CVC” is de afkorting van de Centrale Verpakings Commissie, indertijd ingesteld door de Nederlandse consumptiemelkindustrie, verenigd in de VVZM en de VCM (Vereniging van Coöperatieve Melkinrichtingen). Later is de naam omgezet in Stichting Melkverpakking.

Het doel van ons artikel was een genuanceerde discussie op gang te brengen m.b.t. alle voor- en nadelen van een

eventuele herinvoering van retourverpakking voor melk op nationale schaal. Het zal ieder weldenkend mens duidelijk zijn dat een dergelijke herinvoering gevolgen heeft voor zowel de consumptiemelkindustrie, winkelbedrijf, als voor de consument.

Als onomstotelijk zou worden bewezen dat de voordelen van een omschakeling naar retourverpakking ruimschoots zouden opwegen tegen de nadelen ervan, zal ook de consumptiemelkindustrie geen windmoleengevecht leveren. Het gaat echter niet om windmolens doch eerder om „papiermolens”. Als de balans niet zo duidelijk doorslaat dan lijkt op z'n minst zeer grote voorzichtigheid met het nemen van maatregelen ten faveure van retourverpakking op z'n plaats. Immers, haastige spoed is zelden goed.

De vraag is wat herinvoering van retourverpakking zou betekenen voor de Nederlandse consumptiemelkindustrie in termen van extra investeringen en extra kosten.

Er is een verkennende berekening gemaakt van de noodzakelijke extra investeringen. Voor de aanschaf van vul- en spoelmachines betekent dit minimaal f. 125 mln. Daarnaast zal voor f. 16 mln. in flessen, en voor f. 37 mln. in kratten moeten worden geïnvesteerd. Ook zullen extra investeringen dienen te worden gepleegd in:

- extra opslagruimte in verband met leeg fust;
- extra gebouwen voor de extra aan te schaffen apparatuur;
- het reorganiseren van de distributie;
- extra koelruimte;
- uitbreiding wagenpark.

Deze investeringen zijn niet eenvoudig in geld om te rekenen. De investeringen zullen van onderneming tot onderneming verschillen. In een aantal gevallen zal bovendien de fysieke ruimte voor uitbreiding ontbreken. Milieudefensie mag dan vertellen wat er moet gebeuren. Moeten deze bedrijven sluiten of moeten ze eerst melk afstoten en op die manier ten onder gaan? De vraag is dan wat er met de werknemers gebeurt. Ter illustratie van de enorme omvang van de benodigde investeringen nog het volgende. In 1980 werd door de gehele Nederlandse zuivelindustrie ca. f. 400 mln. geïnvesteerd. De consumptiemelkindustrie verwerkt ca. 12% van de totale melkplas. Het is niet moeilijk voor te stellen welke problemen een extra investering van bijna 50% van het totale jaarlijkse investeringsbudget ten behoeve van slechts 12% van de melkplas, zal gaan geven.

Milieu-aspecten

De relatie die door Kolpa wordt gelegd tussen de zehondensterfte en de aanwezigheid van pulpfabrieken wordt

in het geheel niet onderbouwd, en is waarschijnlijk in het geheel niet te bewijzen. Deze stelling, waarmee op een goedkope manier wordt ingespeeld op de publieke opinie in relatie met het ruime „zehondenprobleem” (Greenpeace), kan te pas en te onpas worden gebruikt voor een scala van industriële activiteiten (te denken is aan de chemische industrie). Beschuldigingen uitens is niet zo moeilijk, maar dan moet wel oorzaak en gevolg worden bewezen.

Zoals reeds vermeld, is de bijdrage van melkverpakking aan het huishoudelijk afval 1,5%. Hiervan wordt ongeveer de helft ingenomen door het éénmalige kartonnen pak. De rest is voor een gedeelte glas en voor een deel de kunststof fles van de geïmporteerde Belgische steriele melk. In het verhaal van Kolpa is een aantal zaken over milieuproblemen niet geheel correct weergegeven:

- bij verbranden van kartonnen melkverpakking ontstaat geen luchtverontreiniging;
- wat betreft de compostering van de pakken is vergeten te vermelden dat is gesteld dat het huisvuil wel door een shredder-installatie dient te worden versnipperd. In Nederland gebeurt dit zelden. In Nederland zal hierdoor compostering, hoewel technisch mogelijk, nauwelijks plaatsvinden;
- de stelling dat éénmalige melkverpakking de vorming van zwerfvuil stimuleert, is op zijn zachtst gezegd ongenueanceerd. Melk wordt overwegend in het huishouden gebruikt en zal dus ook overwegend in de huisvuilzak terecht komen;
- het getal van 55 retourtrips waarmee wordt geschermd, is door ons niet uit „diverse onderzoeken” gebleken. Het komt niet als onderzoekresultaat voor in het rapport van het Instituut TNO. Wij zouden graag de onderzoeken van Milieudefensie ontvangen;
- de 25% verpakingsafval bestaat niet geheel uit wegwerpverpakkingen. Te denken valt o.a. aan pakpapier, dozen enz.

Wij willen nog op twee aspecten wijzen. Van glas dat in de glasbak terecht komt, kunnen geen melkflessen worden vervaardigd. Dit glas is slechts geschikt voor de productie van sterk gekleurd glas. Ten slotte wordt in de pers vaak als gewicht van de glazen fles 375 gram genoemd. Dit is „wishful thinking”: de fles weegt momenteel nog steeds ca. 630 gram.

19) Bedrijfsschap detailhandel in melk en melk- en zuivelprodukten, *Melkverpakking en milieu*, 's Gravenhage, augustus 1981.

20) X. Bos e.a., op. cit., blz. 28 en 29.

21) J. M. Joosten, De hoeveelheid glasafval neemt steeds grotere vormen aan, *TNO Projekt*, februari 1981.

Energie-aspecten

Hier is de uitdrukking „How to lie with statistics” op zijn plaats. Als het energieverbruik van het kartonnen pak en van de glazen fles al zinvol met elkaar vergeleken kunnen worden, moet wel de gehele keten van grondstof tot afval worden beschouwd. Het is niet reëel om ergens in deze keten twee onderdelen met elkaar te vergelijken. Diverse onderzoekers (Sundström, Louwagie, Osami Ishida) hebben hier uitgebreid onderzoek naar verricht. Ook het energieverbruik als functie van het aantal retourtrips is onderzocht. Tevens zijn de berekeningen uitgevoerd voor zowel storten, afvalverwerking en verbranding.

Anders dan Milieudefensie ons wil laten geloven, ligt het energieverbruik van de glazen fles en dat van de éénmalige kartonverpakking dicht bij elkaar dan in het artikel van Kolpa is beschreven. Beide liggen in de orde van grootte van 0,5 kWh per liter melk, ervan uitgaande dat de fles 30 maal wordt gebruikt. Is dit 50 maal dan daalt dit verbruik tot $\pm 0,4$ kWh per liter melk, in het geval dat de fles 20 maal mee gaat, is dit 0,55 kWh per liter melk.

Gezien het feit dat het aantal retourtrips een onduidelijke factor in het geheel is, is het wat ongenueanceerd om het pak een „energievreter” te noemen.

Economische aspecten

Het is ongetwijfeld waar dat hout voor het karton alsmede aardolie voor de „polyetheencoating” geen grondstoffen zijn die in Nederland voorkomen. Maar zijn de voor de glasfabricage noodzakelijke hoge kwaliteit zand alsmede kalk wel in voldoende mate in Nederland te krijgen? Dit blijkt niet het geval te zijn. Het overgrote deel van het benodigde zand en de kalk worden ingevoerd uit België. De extra kosten van retourflessen bij algehele omschakeling, van ten minste 11 cent per liter melk, worden door geen enkele deskundige in twijfel getrokken. Dit geldt dan bij totale overschakeling. De cijfers van Kolpa, welke zijn gehaald uit een enquête, hebben betrekking op de huidige situatie, hetgeen toch wel iets anders is.

De maatschappelijke kosten van ophalen en verwerken van afval zijn volgens Milieudefensie, en dat kunnen wij onderschrijven, f. 150 à f. 200 per ton. Als dan wordt berekend hoeveel er kan worden bespaard op deze kosten dan is het niet reëel om dit bedrag in guldens per ton klakkeloos te vermenigvuldigen met de totale hoeveelheid melkverpakking. Het is namelijk niet zo dat bij overschakeling op retourverpakking de totale hoeveelheid afval verdwijnt. Primair verandert de aard: kartonafval wordt glasafval en secundair zou een kleine verlaging in de totale hoeveelheid kunnen optreden van enkele tienden van procenten.

Werkgelegenheid

Nauw met de economische aspecten zoals hierboven vermeld hangt samen het aspect werkgelegenheid. Inderdaad wordt in het rapport van het Produkt-schap voor Zuivel gesproken over een potentiële arbeidsvergroting van twintig procent. Dit heeft echter alleen betrekking op de consumptiemelkondernemingen, die ongeveer een werkgelegenheidsaandeel van 20% hebben (overeenkomend met ca. 4.000 werknemers), en niet, zoals wordt gesuggereerd, op de totale zuivelindustrie.

Kolpa stelt verder in zijn artikel dat een kostprijsverhoging van melk niet gezien moet worden als een lastenverzwaring, maar als een lastenverschuiving en geeft daarvoor als argumenten dat extra werkgelegenheid WW-premie spaart en dat statiegeldflessen de kosten voor ophalen en verwerken van afval sparen.

Deze argumenten vertonen een paar mankementen:

1. als gevolg van de gepropageerde omschakeling zal de kartonindustrie en de betrokken machine-industrie gevoelige omzetverliezen leiden. Dit heeft ongetwijfeld gevolgen voor de werkgelegenheid;
2. als inderdaad per ton minder te verwijderen afval de volledige f. 150 à f. 200 wordt bespaard, zullen ook hier arbeidsplaatsen dienen te verdwijnen. Immers, in dit bedrag zit een niet onbelangrijk deel aan loonkosten;
3. op WW-premie die op het loon wordt ingehouden, kan de huisvrouw/huisman niet bezuinigen op de dagelijkse boodschappen. Het is niet uitgesloten dat de melkconsumptie als gevolg van het duurder worden van de melk gaat dalen. Ook dit heeft gevolgen voor de werkgelegenheid;

4. de uitbreiding van werkgelegenheid waar Milieudefensie over spreekt, betreft veelal onaantrekkelijk werk. De mogelijkheid bestaat dat deze moeilijk zal worden gerealiseerd. Als dit het geval is zal een verregaande automatisering in het distributiegeburen nodig zijn.

Slotopmerkingen

Nogmaals en met nadruk wijzen wij erop dat de VVZM niet tegen melk in glazen retourflessen is. Zolang de voordelen echter niet duidelijk opwegen tegen de enorme problemen waarvoor de consumptiemelkindustrie bij omschakeling komt te staan, zijn wij van mening dat de gepropageerde omschakeling niet moet plaatsvinden en dat het veel verstandiger is de verhouding éénmalig/meermalig zo veel mogelijk te stabiliseren. Wie melk in glas wil kopen, blijft dan de mogelijkheid behouden. De pogingen om staatssecretaris Lambers-Hacquebard en minister Terlouw onder druk te zetten naar aanleiding van in het verleden gedane uitspraken als kamerlid vinden wij niet zo elegant. Het lijkt ons heel wel mogelijk dat beide bewindslieden inmiddels hebben bemerkt dat aan deze materie dermate gecompliceerde aspecten kleven dat het niet van wijs beleid zou getuigen overhaaste maatregelen te treffen. Op basis van recent onderzoekmateriaal heeft de VVZM een nota over dit verpakkingsvraagstuk geschreven die bij het secretariaat tegen kostprijs is te bestellen.

F. Christen
L. Nagelsmit